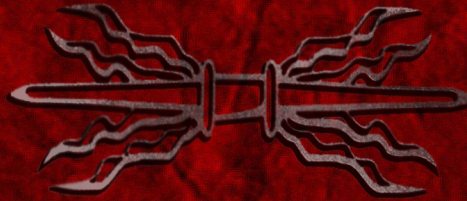

SELEVCIA

AD CALYCADNVM

SAYI I -2011

OLBA KAZISI YAYINLARI

SELEVCIA AD CALYCADNVM I

OLBA KAZISI YAYINLARI

OLBA KAZISI YAYINLARI

SELEVCIA AD CALYCADNUM I

Ankara 2011 / Türkiye

ISBN

Seleucia ad Calycadnum, hakemlidir ve her yıl Nisan ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsuzsa yayınlanmaz, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını Seleucia ad Calycadnum yayınına devretmiş sayılır. Seleucia ad Calycadnum kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia ad Calycadnum için yazışma adresi:

Okt. Murat ÖZYILDIRIM

Mersin Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

Çiftlikköy Kampüsü 33342 Mersin – TÜRKİYE

Tel: 00 90 324 361 00 01 – 4735 e- posta: ozyildirimmurat@gmail.com.

OLBA KAZISI YAYINLARI
SELEVCIA AD CALYCADNUM I

ISBN:

Editörler

Emel ERTEN
Diane FAVRO
Murat ÖZYILDIRIM

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halit ÇAL Prof. Dr. Çiğdem DÜRÜŞKEN Prof. Dr. Emel ERTEN
Prof. Dr. Diane FAVRO Prof. Dr. Turhan KAÇAR Prof. Dr. Gülgün KÖROĞLU
Prof. Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU Prof. Dr. Scott REDFORD Prof. Dr. Aygül SÜEL
Prof. Dr. Fikret YEGÜL

Doç. Dr. Salim AYDÜZ Doç. Dr. Sedef ÇOKAY-KEPÇE Doç. Dr. Efrumiye ERTEKİN

Yrd. Doç. Dr. Figen ÇEVİRİCİ – COŞKUN Yrd. Doç. Dr. Merih EREK
Yrd. Doç. Dr. Fikret ÖZBAY Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Murat ÖZGEN
Yrd. Doç. Dr. Sema SANDALCI Yrd. Doç. Dr. H. Sibel ÜNALAN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fatih YAVUZ

Dr. Vujadin IVANISEVIC

Seleucia ad Calycadnum, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. Seleucia ad Calycadnum, arkeoloji, eskiçağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayımlar.

Kapak Tasarım: Tuna AKÇAY

Dizgi:

Baskı:

İÇİNDEKİLER

IULIANUS APOSTATA'NIN
UFUKTAKİ HİRİSTİYANLIKLA SINAVI
Erendiz ÖZBAYOĞLU

11

İKİNCİ YÜZYILDA HİRİSTİYANLIK:
ENTELLEKTÜELLER, DÜŞÜNCELER
VE GRUPLAR
Turhan KAÇAR

19

ERKEN BİZANS CAMCILIĞI: KİMLİĞİ
VE NİTELİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER
Emel ERTEN

29

SON ARKEOLOJİK BULGULAR
IŞIĞINDA AZİZ PAULUS'UN
İKİNCİ KÜTSAL GÖREV GEZİSİNDE
TROAS YOLCULUĞU
Reyhan KÖRPE

51

YUMUKTEPE HÖYÜĞÜ KAZILARINDA
GÜN IŞIĞINA ÇIKARILAN
AZİZ MENAS TASVİRLİ HACI ŞİŞESİ
Gülgün KÖROĞLU

77

ROMA DEVLETİNİN HİRİSTİYANLIĞI
ORTADAN KALDIRMAYA YÖNELİK
SON HAMLESİ: BÜYÜK TAKİBAT
(303-311)
Efrumiye ERTEKİN

91

BİZANS SİKKELERİNDE YER ALAN
GÖKSEL VARLIKLAR
"KERUBİM VE SERAFİM"
Ceren ÜNAL

111

OLBA'DA HİRİSTİYAN MEZARLARI
Tuna AKÇAY

133

ISAVRIA DAĞLARINDA
HIRİSTİYAN MANASTIRCILIĞININ BİR
ÖRNEĞİ: OLBA MANASTIRI
Murat ÖZYILDIRIM
H. Sibel ÜNALAN

147

GEÇ ANTİK DÖNEM'DE
CILICIA VE ISAVRIA'DA
KİLİSE SAYISININ ARTIŞ NEDENLERİ
ÜZERİNE BİR DENEME
Ümit ÇAKMAK

167

SOME OBSERVATIONS
ON MONOTHEISM
IN CILICIA
Sevim AYTEŞ CANEVELLO

183

KİTAP TANITIMI:
GEÇ ANTİKÇAĞ'DA HİRİSTİYANLIK
Emin SARIİZ

191

KİTAP TANITIMI:
ROMA DÜNYASINDA YIKANMA
William AYLWARD

195

OLBA KAZISI YAYINLARI
SELEVCIA AD CALYCADNVN I

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık tümü 12 punto büyük harf, metin 10 punto, dipnot ve kaynakça 9 punto ile yazılmalıdır. Çalışmada ara başlık varsa, bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında 9 punto olarak ve en az iki yüz sözcük ile yazılmalıdır. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır.
Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.
Kitap için:
Demiriş 2006 Demiriş, B., *Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı*, Ege Yay., İstanbul.
Makale için:
Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, *Lucerna Klasik Filoloji Yazıları*, İstanbul.
- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca **(Lev.1)**, **(Lev. 2)** kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Makale ve levhalar, CD’ye yüklenerek çıktısı ile birlikte yollanmalıdır.

PRAEFATIO

Mersin'in Silifke ilçesi sınırları içindeki Olba'da TC Kültür ve Turizm Bakanlığı izni ile 2001 – 2009 yılları arasında arkeolojik yüzey araştırmaları, 2010 yılındaysa Bakanlar Kurulu kararı ile ilk arkeolojik kazılar başladı. Böylece Olba hakkında bugüne kadar bilinenlere yeni bilgiler eklendi ve ulaşılan sonuçlar ekip üyelerimiz tarafından birçok yayınlı bilim dünyasına sunuldu.

“Seleucia ad Calycadnum”, arkeoloji, eskiçağ dilleri ve kültürleri, sanat tarihi konularında yapılan çalışmaları sizlerle buluşturmak üzere yayın yaşamına başlıyor. İlk sayıda “Erken Hıristiyanlık” teması ile çıkmakla birlikte, gelecek sayılarımızda sizlerin çalışmalarına çok daha geniş bir yelpazede yer vermeyi amaçlamaktayız.

Birinci sayımıza katkı sağlayan başta Seleucia ad Calycadnum Bilim Kurulu üyeliğini kabul eden saygıdeğer öğretim üyeleri olmak üzere, sayın yazarlara, amblemimizin çizimi için ressam Cavidan Yegül Erten'e, kapak tasarımı için arkeolog Tuna Akçay'a, teknik yardımlarından dolayı M. Çağlar Kırkpınar'a ve Gonca Sümer'in şahsında TAN Kitabevi'ne teşekkür ederiz.

Yapacağınız çalışmaların dergimizde yayınlanmasından onur duyacağımızı belirtmek isteriz.

Editörler:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Murat Özyıldırım (MA)

PRAEFATIO

After nine years (2001-2009) of archaeological surveys at Olba in Mersin, Silifke, excavations started in 2010 with the permission of the Ministry of Culture and Tourism. The team members of Olba have added extensive new information on the settlement history of the site, presenting their results in many publications.

“Seleucia ad Calycadnum” will be an annual journal for the studies on archaeology, ancient languages and cultures, and the history of art published by Olba excavations. Although the first issue focuses on Early Christianity, subsequent issues will include a wider range of investigations.

We want to thank the contributors and the colleagues who honored us by accepting to take part in the scientific board. Painter Cavidan Yegül Erten was kind enough to draw our logo and archaeologist Tuna Akçay designed the front-cover. M. Çağlar Kırkpınar did all the tiresome office work. Finally, many thanks to the TAN Bookstore and Gonca Sümer for giving us support for the publication of “Seleucia ad Calycadnum”.

We welcome contributions for future issues of “Seleucia ad Calycadnum”.

Editors:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Murat Özyıldırım (MA)

YUMUKTEPE HÖYÜĞÜ KAZILARINDA GÜN IŞIĞINA ÇIKARILAN AZİZ MENAS TASVİRLİ HACI ŞİŞESİ

Gülgün KÖROĞLU*

Özet

Bu makalede Mersin, Yumuktepe Höyüğü kazılarının 11.yüzyıla ait tabakasına ait bir mekânda gün ışığına çıkarılan üzerinde Aziz Menas'ı iki deve ile birlikte gösteren bir hacı matarası (ampulla) tanıtılacaktır. Azizin İskenderiye yakınlarındaki manastır kilisesi (Abu Mina) 5-7. yüzyıllar arasında oldukça tanınmıştır. Azizin türbesini aydınlatan kandilin yağı ve buradaki bir pınarın suyu şifa verdiğiğine inanıldığından, ampullalar içinde hacılar tarafından çok uzak yerlere bile götürülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Ampulla, Hacı Matrası, Yumuktepe Höyüğü, Aziz Menas, Mersin Orta Çağ.

Abstract

In this article we will discuss a pilgrimage flask (ampulla) that was found during the excavations in Yumuktepe mound in Mersin. The flask was found in the 11th century layer and represents Saint Menas with two camels. Saint Menas's monastery church close to Alexandria was important between the 5th-7th centuries. It is believed that the pilgrimage flasks held oil from an oil-lamp illuminating the church or water coming from a spring close by that was thought to have healing properties. Saint Menas ampullae were also taken to remote places.

Keywords: Ampulla, Pilgrimage flask, Saint Menas, Yumuktepe Mound, Mersin, Middle Ages.

---

* Prof. Dr. Gülgün KÖROĞLU, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Çırağan Cad. Çiğdem Sok. No: 1 Beşiktaş – İstanbul. e-posta: gulgun.koroglu.27@hotmail.com.

Mersin kent merkezinde yer alan Yumuktepe höyüğünde 1993 yılından itibaren sürdürülen arkeolojik kazılarda höyüğün zirvesinde 10. yüzyılın sonunda başlayan 13. yüzyılın ortalarına değin süren Ortaçağ'a ait bir yerleşim bulunmuştur (**Lev. 1-** Yumuktepe Höyüğü). Buradaki Ortaçağ yerleşimi üç ayrı yapı katından oluşmaktadır. Höyüğün zirvesindeki aynı alan sürekli olarak kullanıldığından ve yapı katları birbiri üzerine kurulduğundan, daha eski döneme ait olan yapıların inşaat malzemeleri devşirme olarak pek çok kez kullanılmıştır. Arkeolojik kazılar höyüğün zirvesindeki Ortaçağ yapı katları arasında en gösterişli ve özenli mimarilerin 10. yüzyıl sonu ya da 11. yüzyıl başlarına ait olduğunu gösterir. Bu dönemde höyüğün zirvesinde çok büyük bir inşa faaliyetine girilmiş, daha eski dönemlere ait yapıların neredeyse tamamı yok edilerek bir kale yerleşimi kurulmuş ya da yenilenmiştir. Bu büyük inşa faaliyeti sırasında höyüğün zirvesi Demirçağ seviyesine değin kesilerek düzleştirilmiştir. Zirve üzerinde var olduğunu zaman zaman gün yüzüne çıkan buluntular sayesinde söyleyebildiğimiz Helenistik (MÖ 3.yüzyıl), Geç Roma (3 - 4. yüzyıllar) ve Erken Bizans dönemlerine (5 - 6. yüzyıllar) ait yapı katları bu yapı faaliyeti sırasında tamamen yok edilmiş olmalıdır. Bu döneme ait özellikle mimari plastiğe ait işlenmiş mermer parçalarının geç döneme ait yapı katlarının duvar örgülerinde ve döşemelerinde kullanıldığı görülmektedir. Sözü edilen bu erken dönemlere ilişkin seramik ve sikke buluntuları bu dönemlerde höyüğün yerleşim gördüğünü kanıtlaması açısından önemlidir. Demirçağ tabakalarının seviyesinde kurulmuş olan surun erken Bizans dönemi ya da 10. yüzyıl sonu ya da 11. yüzyıl başlarına ait olması mümkündür. Kaplama taşları tamamen sökülmüş sadece duvarın iç kesimindeki kireç harcıyla birleştirilmiş dere taşlarından dolgusu görülen surun zirvenin çevresini kuşattığı anlaşılmaktadır. Ancak erken Bizans dönemi yerleşiminin mimarisini ait olabileceğini söyleyebileceğimiz herhangi bir kalıntı bulunmamaktadır.

Çevresindeki tarım alanı olarak kullanılmış düzlüklere hakim, içme ve sulama için su ve balık avlama imkanı veren Müftü deresi yanında kurulmuş olması, bol ve bereketli avlanma imkanı bulunan Toroslar'a ve Akdeniz kıyısına çok yakınlığı gibi coğrafi ve ticari avantajların yanı sıra höyük olması sebebiyle savunma kolaylığı da taşıması Yumuktepe'ye neden Neolitik çağdan itibaren yerleşildiğini açıklamaya yeter. Geç Roma ve Erken Bizans dönemleri boyunca Akdeniz kıyısında ve Toroslar üzerinde kurulmuş olan, canlı ve parlak bir yaşam sürdüren irili ufaklı Hıristiyan yerleşimleri vardır. Tarsus, Zephyrium (Mersin), Soloi (Viranşehir), Kanytellideis (Kanlıdivane), Elaiussa (Ayaş), Korykos (Kızkalesi) ve Seleukeia (Silifke) gibi yerleşimlerin ismi 4

- 6.yüzyıllar arasında piskoposluk ve konsil listelerinde geçmekte, hem sahil kesiminde, hem de Toroslar üzerine kurulmuş olan Emirzeli, Öküzlü, Çukurkeşlik, Cambazlı ve daha pek çok yerleşimde bulunan çok sayıdaki kilise, vaf-tizhane, mezar ve diğer mimari kalıntılar bölgede Hıristiyanlığın 4 -7.yüzyıllar arasındaki erken döneminde ne denli güçlü bir şekilde yaşandığına işaret etmektedir. Özellikle Silifke'nin Meryemlik olarak adlandırılan mevkisinde bulunan Hıristiyanlığın yayılmaya başladığı dönemin en önemli isimlerinden biri olan Azize Thekla'nın mağarası ile bu kült merkezinde Isauria kökenli olan İmparator Zeno'nun inşa ettirdiği kilise ve diğer dini yapılar Hıristiyan hacıların ziyaret merkezlerindedir. Arap akınları ve işgali 7 - 10. yüzyıllar arasındaki dönemde buradaki canlılığı yok etmiştir. Yumuktepe'deki erken Bizans dönemine ait yerleşimin de Kilikia bölgesinin Arapların eline geçmesinden sonra terk edilmiş olması mümkündür. Bu karanlık dönemde bölgenin başkenti Tarsus olup, burada gerçekleştirilen arkeolojik kazılar bu dönemle ilgili kalıntı ve buluntular vererek bu dönemi tanımasını sağlamaktadır.

Höyüğün de içinde yer aldığı Kilikia bölgesi 968 yılında Müslüman Arapların işgalinden kurtularak yeniden Bizans Devleti'nin hakimiyetine geçmiştir. Bu yıllardan itibaren Bizans'ın hakimiyetinde bölgede yeniden bir canlanma başlamış ve tahrip olan eski yerleşimler ve kaleler onarılmıştır. Yumuktepe'de sürdürdüğümüz kazılarda ortaya çıkardığımız en erken yapı katı da bu döneme aittir. Höyük zirvesinin batısında bir bölümünü kazılar sırasında ortaya çıkardığımız sur duvarı ile buna bitişik bir dizi oda ile güney kesimdeki konut olarak kullanılmış mekanların altında keşfedilen düzgün kesme taştan mekanların 11. yüzyıl başlarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu mekanlar özellikle iki yapı katı olarak adlandırdığımız 11. yüzyıl ortalarından ile 12. yüzyıl ortalarına değin geçen dönemde büyük bir çiftlik yapısına dönüşmüştür. 10. yüzyıl sonu ile 11. yüzyıl başları arası döneme ait özenli mimarinin mekanları bu dönemde özensiz işçilikle irili ufaklı taşlar ve kuru duvar tekniğiyle örülmüş ara duvarlarla bölünerek küçültülmüş, daha çok tahıl depolama, ocak ve tandırları olan işliklere dönüşmüştür. Bu yapı katının duvar ve döşemelerinde görülen Roma dönemi (2 - 3. yüzyıllar) lahit parçaları ile Erken Bizans dönemine ait (5 - 6. yüzyıllar) ait mermer sütun kaideleri, sütun, sütunce, korkuluk levhası parçaları ile başlıkları devşirme olarak sıklıkla kullanılmıştır. Bu parçaların buradaki tahrip edilen daha eski yapı katlarından, Mersin kent merkezine lokalize edilen Zephyrium ya da çevredeki başka bir antik bir kentten getirilmiş olması da mümkündür. Özenle kesilmiş *opus sectile* tekniğindeki renkli taşlarının bu devirde depo küplerinin altına kaide oluşturmak için kullanıldığı görülmekte-

dir. İkinci yapı katının çoğunluğu sıkıştırılmış toprak ya da kireç harçlı mimarilerindeki bu basit ve kaba işçiliğe karşın, ele geçen günlük yaşama ait küçük buluntuları oldukça zengin bir çeşitlilik sunmaktadır. Zirvedeki yerleşmenin en önemli yapısı olan kilise bile bu dönemde depolama alanına dönüşmüştür.

2008 yılı kazılarında zirvenin batı kesimindeki 11. yüzyıl başlarına ait olan, doğusunda yarım daire biçiminde apsis benzeri bir bölüm bulunan tek nefli küçük bir mekânın kazılması sırasında (Lev. 2 - Yumuktepe Höyüğü kazılarında ortaya çıkarılan bir mekân) ortaya çıkarılan pişmiş topraktan küçük ve yassı gövdeli bir mataracığın keşfedilmesi Yumuktepe’de erken Bizans dönemine ait bir yerleşimin var olduğu önsezilerimizi doğrulayan yeni bir kanıttır. Aynı zamanda da Mısır kökenli dinsel bir objenin buraya kadar ulaşmış olması inancın gücünü göstermesi açısından şaşırtıcı olmuştur.

Sıradan ve basit bir işçilik gösteren turuncu renk hamurlu pişmiş topraktan mercimek gövdeli olarak da tanımlayabileceğimiz içi boş olan *ampulla* olarak isimlendirilen mataracığın dar silindir biçimindeki boynunun küçük bir bölümü mevcut olup, boynun üst kısmı ile kulpları kırılmıştır. Kalıba bastırılarak oluşturulmuş ön ve arka yüzlerindeki kabartmalarda farklı kompozisyonlar yer almaktadır. Farklı kalıplarda yapılmış ön ve arka yüzü oluşturan parçalar yanlarda birleştirilmiştir. Ön yüzde yuvarlak bir çerçeve içinde kollarını *orans* durumunda iki yana doğru açmış, Roma askerlerine özgü kısa etekli giysili, ayağında kısa yarım çizmeleri bulunan cepheden gösterilmiş bir saçları düz ve kısa olan genç bir erkek figürü betimlenmiştir (Lev. 3- Yumuktepe kazılarında bulunan Menas tasvirli *ampullanın* ön yüzü). Kollarının iki yanında oldukça stilize edilmiş şekilde defne dalı olması muhtemel bitki dalları vardır. Ayaklarının iki yanında karşılıklı olarak gösterilmiş, başları ortadaki figüre doğru gösterilmiş yere diz çökmüş tek hörgüçlü iki deve figürü vardır. Arka yüzdeki yuvarlak alanda V harfi şeklindeki stilize defne yapraklarından oluşan çelengin ortasında bir malta haçı, çelenk ile haç arasında kalan alanda ise Grekçe yazıt (TON AΓION MHNA/ Aziz Mina/Mena/Menas) yer alır (Lev. 4- Yumuktepe kazılarında bulunan Menas tasvirli *ampullanın* arka yüzü). Yapılan araştırmalarda hacı mataracıklarının kutsal toprakları ve buradaki kutsal kalıntıları görebilmek için çok uzak diyarlardan yola çıkmış hacıların Mısır’da en çok ziyaret ettikleri yerdir. Aziz’in mezarının üzerine asılmış gece-gündüz durmadan yanan kandilin yağı ve buradaki pınarın suyu Yumuktepe’de bir örneğini bulduğumuz üzerinde azizin betimi olan küçük *ampulla* gibi içinde şifa verici, olduğuna inanılan özelliklerinden dolayı uzak yerlere bile taşınmıştır.

Aziz Menas'ın Hikayesi;

Menas'ın anne ve babası Mısırlı dindar Hıristiyanlardı. Çocuğu olmadığı için çok üzülen kadın, Bakire Meryem'in yortu gününde kilisede Meryem'in ikonası önünde ağlar ve Tanrı'dan bir oğul vermesini diler. İkonadan 'Amin' diye bir ses duyulur. Kadın bir süre sonra bir oğul doğurur ve ona anlamı inançlı ve kutsanmış olan Mina /Menas adını verir. Ana-babası onu inançlı bir kişi olarak yetiştirirler. Babası Eudokius, Mısır'ın önemli bir yöneticisi iken, kendi kardeşinin iftirası sonucu Frigya'ya gönderilmiştir. Gittiği yerde de kısa sürede sevilmiştir. Menas 11 yaşındayken babası, üç yıl sonra da annesi ölmüştür. Diocletianus döneminde (284-305) Frigya'daki Roma ordusunda hizmet etmiş, Hıristiyan olduğunu açıkladıktan sonra da başı kılıçla kesilerek şehit edilmiştir. Vücudu yakılmak istenmiş, ancak ateş bedenine dokunmamıştır. Menas'ın şehit edilişiyile ilgili çeşitli rivayetler vardır. İskenderiyeli Athanasios'a göre 295 yılında Frigya'nın önemli bir şehri olan Cotyaeum (Kütahya)'da, II.Basileos Menologyası'na göre Maximianus döneminde İskenderiye'de şehit edilmiştir. Gemiyile Mısır'a getirilen cansız bedeni, deve sırtında doğduğu şehre götürülmek istendiğinde develer Karm Abu Mena'da yere çökmüş ve bir daha da kalkmamışlardı. Bunda bir keramet görenler de azizin tabutunu buraya gömmüşlerdi. Bir efsaneye göre geç dönemde azizin tabutu uçarak Konstantinopolis'e gelmiştir. Rölükleri I. Basileos döneminde yeniden keşfedilmiş, hacıların ve tüccarların koruyucusu olarak Konstantinopolis'te de saygı görmüştür.

Erken Bizans döneminin en önemli hac merkezi olan İskenderiye'nin güneybatısındaki Libya çölünün Mareotis kesimindeki Baumma (Karm Abu Mena)'da Aziz Menas'ın (Apa Mena / Abu Mina) kült merkezinde azizin rölüklerinin muhafaza edildiği bir türbe, azizin adına inşa edilmiş büyük bir kilise ile manastırın diğer bölümleri vardır (**Lev. 5-** İskenderiye yakınlarındaki Aziz Menas kutsal alanı). 1905 ile 1908 yılları arasında C. M. Kaufmann'ın başkanlığındaki bir ekip tarafından gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda üzerinde EULOGIA TOU AGIOU MENA (Aziz Menas'ın hatırası) yazılı bin kadar küçük *ampullanın* üretildiği ve depolandığı bir atölye gün ışığına çıkarılmıştır. Bunların üzerinde genellikle birbirine çok benzeyen kompozisyonlar kalıpla üretilmiştir. Ön yüzlerinde orans duruşunda aziz Menas, iki yanında yere çökmüş iki deve tasvir edilmiştir. Arka yüzde ise defne yapraklarından bir çelenk ya da boncuk dizisi şeklinde bir madalyon içine alınmış yazıt veya bir Malta haçı yer almaktadır. Aşağı yukarı tüm *ampullalarda* benzer kompozisyonlar işlenmiştir. Menas *ampullaları* sadece kült merkezinde değil, çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olarak bulunmuştur. Yumuktepe'de, İstanbul'daki Yenikapı kazılarında,

İspanya, Fransa, İtalya, İngiltere, İskandinavya, Rusya ve daha pek çok yerde *ampullalar* ele geçmiştir.

Bu küçük mataracıkların içinde sadece azizin türbesinde yanan kandilin yağı değil, kutsal alanda bulunan özellikle sağlıkla ilgili mucizevi iyileştirmeler sağladığına inanılan şifa kaynağı olduğuna dair sayısız hikaye olan pınarın suyu da taşınmıştır. İnanışa göre ayrıca Aziz Menas kutsal alanının toprağı, buradan alınan suyla karıştırılıp hastalıklı bölgeye sürüldüğünde iyileşme sağlamıştır. Bununla ilgili olarak anlatılan bir hikaye ise şöyledir; Henüz Aziz Menas'ın gösterişli türbe ve kilisesi inşa edilmediğı, mezarının burada olduğunun unutulduğu bir zamanda, çobanın biri uyuz hastalığından muzdarip sürüsünü otlatmak için buraya gelmiş, hayvanlarından biri buradaki küçük pınardan su içmiş ve yerde yuvarlanmış. Çoban, koyunun iyileşme mucizesini görmüş, kendisi de su ile yerden aldığı toprağı karıştırarak yaptığı çamuru hasta olan tüm hayvanların yaralı yerlerine sürmüş, onlar da anında iyileşmişler. Bu olaydan sonra burasının ününü duyan tüm hastalar buraya gelmişler ve dertlerine derman bulmuşlardı. Bu yerin ünü kısa sürede Konstantinopolis'te duyulmuş, cilt hastalığından muzdarip dönemin imparatorunun kızı buraya gelerek çobanla konuşmuş ve çobanın tavsiye ettiği şekilde çamuru tüm vücuduna sürmüş, geceyi de burada geçirmişti. Rüyasında Aziz Menas'ı görmüş, aziz ona sabah kalktığında bulunduğu yeri kazdırmasını ve bedenini bulmasını söylemiş. Kız, sabah uyandığında hastalığından kurtulduğunu görüp, adamlarına burayı kazmalarını söylemiş ve azizin kemiklerini buldurtmuştur. Daha sonra imparator olan babasına mektup yazarak durumu anlatmıştır. Bunun üzerine İmparator, azizin kemiklerinin bulunduğu yere bir kilise inşa ettirmiştir. Sözü edilen imparatorun I.Theodosius ya da Arcadius (395-408) olması mümkündür. Bu yıllarda kutsal merkezinin çevresine bir yerleşim de kurulmuştur. Kutsal alanın şöhreti yayılmış, hastalar çok uzaklardan buraya gelmişlerdir. Kıskaç şeytan şehirdeki kötü adamları karıştırmış, onlara kiliseyi ve çevresindeki yerleşimi tahrip ettirmiştir. Daha sonra başka iyi bir insan kiliseyi yeniden inşa ettirmiş, Martyroupolis adı verilmiştir. Bu yerleşimde pek çok farklı milletten insan bir arada yaşamıştır. İmparator Zeno, kutsal alanı korumak için bu bölgeye 1200 askerden oluşan bir garnizon kurmuştur. Bölgeden elde edilen vergileri, kilisenin giderlerini karşılamak üzere manastıra bağışlamış, yapının çevresine ise ziyaret ve tedavi için gelen hacıların kalacağı binalar inşa ettirmiştir. Türbeyi ziyarete gelenlerin getirdikleri zengin hediyeler ve bağışlamışlardı. Bölgenin Arapların eline geçmesinden sonra da buradaki dinsel faaliyetler 9.yüzyıla kadar daha devam etmiştir. 11.yüzyılda en üst seviyesine

ulaştı. 12.yüzyılda sadece Aziz Menas kilisesi vardı. Karm Abu Mena, Alman arkeologların burayı yeniden keşfettikleri 1930'lu yıllara kadar toprak altında kaldı. Onların çalışmaları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etmiştir.

Aziz Menas'ın tasvirleri pişmiş toprak ampullalar (**Lev. 6** - Aziz Menas *ampullası*), taş ve fildişi (**Lev. 7**- Üzerinde Aziz Menas'ın yaşamından iki sahnenin işlendiği pyksis/kutu) eserler üzerinde görülür. Ortak olan, tüm tasvirlerinde Aziz Menas'ın kısa bir tunik giymiş, ellerini orans duruşunda iki yana kaldırmış genç bir adam olarak gösterilmiş olmasıdır. İki yanında yere diz çökmüş iki deve vardır. Bu deve tasvirleri, azizin tabutunu taşıyan ve Karm Abu Mena'da yere çökerek kutsal mezarın yerleştirileceği yeri gösteren develeri temsil etmiş olmalıdır. Kaynaklarda belirtilen bir başka görüşte Menas'ın tabutunu Anadolu'dan İskenderiye'ye getiren gemiye saldıran çok uzun boyunlu deve başlı deniz canavarlarını da simgeliyor olabileceğidir.

Günümüzde Louvre Müzesi'nde bulunan 6.yüzyıla ait bir ikona üzerinde Aziz Menas ile Pantokrator İsa yan yana cepheden gösterilmiştir (**Lev. 8** - Keşiş Menas ve Hz. İsa, Koptik ikona, Paris Louvre Müzesi, 6. yy.) İsa kolunu azizin omzuna atmıştır. Menas, görmeye alışık olduğumuzdan çok daha farklı bir şekilde, yaşlı bir keşiş olarak gösterilmiştir. Kopt dilinde olan yazıtında 'Keşiş Menas Baba' yazılıdır. Burada tasvir edilenin farklı bir aziz Menas olması mümkündür.

Azizin erken dönem tasvirlerinde genç Romalı asker görünümüne karşılık Menas'ın Karm Abu Mena'daki kültürünün gözden kaybolmaya başlamasından sonra Bizans hatırasında kolayca silinmiştir. 11. yüzyılda onun kültü yeniden dirilir, ikonografyası değişir. Özellikle Kapadokya'da bu döneme ilişkin birçok kilisede portrelerinin var olduğu görülür. İhlara'da Sümbüllü Kilise, Soğanlı'da Barbara Kilisesi, Avcılar'da Sarnıç ve Karabaş kiliselerindeki tasvirlerinde artık sakalsız genç bir adam olmayıp, üzerinde de askeri giysiler bulunmaz. Artık koyu renk sivri sakallı, sivil giysilerle gösterilip, sağ elinde bir haç tutar. Sinasos (Mustafa Paşa)'daki Aziz Eustatios ve Timisos Stavros kiliselerinde yortuları Kasım ayında olan Aziz Victor ve Vincent ile birlikte gösterilmiştir. Sadece 13. yüzyıl gibi geç dönem Sırp kiliselerinde Aziz Menas yine asker giysileri içinde gösterilmiştir.

Sonuç;

Üzerinde Aziz Menas'ın ismi ve tasviri olan İskenderiye yakınlarındaki kült merkezinden alınarak Mersin'e getirilmiş, içinde şifa verdiği inanan su ya da yağ olduğuna inanan yuvarlak yassı küçük hacı matarasının (ampulla) Yumuktepe'de ortaya çıkması Ortaçağ sürdürülen hac faaliyetini ve inancın

manevi gücünü göstermesi açısından oldukça değerlidir. Bu konuyla ilgili yaptığımız tüm kaynak araştırmaları bize İskenderiye yakınlarındaki kült merkezinden alınıp çok uzak yerlere taşınmış olan *ampullaların* içinde bulunan su ya da yağa verilen önemi ve kültürün ne denli yaygın olduğuna işaret eder. Üzerindeki tasvirlerin ikonografik özellikleri de bu nesnelere tarihlendirme de yararlıdır. Bu ve benzeri tüm *ampullalar* kaynaklarda 5 - 7. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir. Yumuktepe’de 5 - 7. yüzyıllar arasına ait yapı katının varlığı ‘diğer küçük buluntuların da gösterdiği üzere’ mümkün görülmekte ancak 11. yüzyıl başlarındaki büyük inşaa faaliyeti sırasında yok edildiği anlaşılmaktadır. Aziz Menas *ampullasının* kazıda bulunduğu yer göze alındığında daha erkene ait yapı katından geldiği ve geç dönem tabakasına karıştığı fikri akla en yakın olanıdır. Acaba eserin kazıda ele geçtiği yer ile çağdaş olduğu, Aziz Menas *ampullalarının* üretimini ve kullanımını, kültürün yeniden parladığı 11. yüzyılda da devam etmiş olması mümkün olamaz mı?

LEVHALAR

Lev. 1- Yumuktepe Höyüğü.

Lev. 2- Yumuktepe Höyüğü kazılarında ortaya çıkarılan bir mekan.

Lev. 3- Yumuktepe kazılarında bulunan Menas tasvirli ampullanın ön yüzü.

Lev. 4- Yumuktepe kazılarında bulunan Menas tasvirli ampullanın arka yüzü.

Lev. 5- İskenderiye yakınlarındaki Aziz Menas kutsal alanı.

Lev. 6- Aziz Menas ampullası, Kahire Kopt Müzesi, 5-7.yy.

Lev. 7- Üzerinde Aziz Menas'ın yaşamından iki sahnenin işlendiği pyxis/kutu, Londra British Müzesi, 6.yy.

Lev. 8- Keşiş Menas ve Hz.İsa, Koptik ikona, Paris Louvre Müzesi, 6.yy.

KAYNAKÇA

- Byzanz, Das Licht aus dem Osten, Kunst und Alltag im Byzantinischen Reich vom 4. bis 15. Jahrhundert*, Paderborn 2001.
- Byzanz, Pracht and Alltag Kunst und Aysstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, 26. Februar bis 13. Juni 2010*, Bonn 2010.
- Caneva, I. - G. Köroğlu, *Yumuktepe, Dokuzbin Yıllık Yolculuk*, İstanbul 2010.
- Köroğlu, G., "Yumuktepe in the Middle Ages", Mersin-Yumuktepe: A Reappraisal, I.Caneva, V. Sevin (eds.), Lecce 2004, 103-132.
- Fleischer, J. - Q. Hjort - M. Rasmussen (ed.), *Byzantium. The Late Antique and Byzantine Art in Scandinavian Collection (June 1-August 31)*, 1996.
- Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı, Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları*, Yay. Haz. A. Karamani Pekin, İstanbul 2007.
- Gabra, G.-M. Eaton-Krauss, *The Treasures of Coptic Art in the Coptic Museum and Churches of Old Cairo*, Cairo-New York.
- Herrin, J., *Byzantium. The Surprising Life of a Medieval Empire*, Suffolk 2007.
- Kazhdan, A.- N. Patterson-Sevcenko, 'Menas', *The Oxford Dictionary of Byzantium* 2 (1991), 1339.
- Meinardus, O. F.A., *Coptic saints and Pilgrimages*, Cairo 2002.
- Papanikola-Bakitzi, D., *Everyday Life in Byzantium*, Athens 2002.
- Pitarakis, B., 'Lead Flasks and Pilgrimages after Crusades', *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, Yay. Haz. A. Özaydın - F. Başar vd., İstanbul 2008, 395-413.
- Varinlioğlu, G., 'Living in a Marginal Environment: Rural Habitat and Landscape in Southeastern Isauria', *Dumbarton Oaks Papers* 61 (2007), 293-295.
- Vikan, G., 'Menas flasks', *The Oxford Dictionary of Byzantium* 2 (1991), 1340.
- Walter, Ch., *The Byzantine Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition*, Aldershot 2003.